

# Šolstvo in zgodovina izobraževanja v delu profesorja Vasilija Melika

*Branko Šuštar*

Naklonjenost profesorja Vasilija Melika kot zgodovinarja 19. stoletja do tematike šolstva so sodobniki opazili že v preglednih zapisih o njegovem delu, vidna pa je tudi iz bibliografije njegovih raziskav. Kot je to opozoril prizadevni urednik Viktor Vrbnjak v spremni besedi k sedeminpetdesetim izbranim razpravam in člankom profesorja Melika, objavljenim pod naslovom *Slovenci 1848–1918*, je »zanimanje za šolstvo in šolsko problematiko, ki je zelo ozko vezana na krepitev narodne zavesti in uveljavitev slovenstva, Melika nagnilo, da je posegel tudi v to zgodovinsko preteklost.«<sup>1</sup>

To je bilo slišati tudi septembra 2021 v uvodnem prispevku na simpoziju ob stoletnici Melikovega rojstva,<sup>2</sup> ko je prof. Peter Vodopivec povzel Melikove ugotovitve o postopnem, a velikem slovenskem razvoju v zadnjih desetletjih pred 1918. »Eden nepogrešljivih temeljev tega razvoja je bila, kot je ugotavljal, sprva počasna, a po reformi osnovnega šolstva konec 60. let 19. stoletja mnogo hitrejša rast pismenosti, s katero so se Slovenci do konca stoletja razvili v enega najbolj pismenih narodov v monarhiji. V tem smislu je opozarjal na izjemen pomen osnovnega šolstva in učiteljstva v slovenskem narodnem razvoju, hkrati pa na osnovi statističnih podatkov prvi določneje predstavil rast števila študentov na avstrijskih visokih šolah od srede 19. stoletja dalje in z njo rast slovenskega izobraženstva, ki je postalo v drugi polovici 19. stoletja najpomembnejši glasnik slovenskih narodnih želja in zahtev.«<sup>3</sup>

---

<sup>1</sup> V. Vrbnjak, *Spremna beseda*, v: V. Melik, *Slovenci 1848–1918: razprave in članki*, str. 723.

<sup>2</sup> Simpozij o akad. Vasiliju Meliku, 30. 9. 2021, <https://www.sazu.si/events/60dd70fa2c16950d423f3fb7;https://www.sazu.si/events/615c06b2f58538724941e849>.

<sup>3</sup> Melikov simpozij, 30. 9. 2021, Peter Vodopivec, Vasilij Melik v slovenskem zgodovinopisju, [https://www.youtube.com/watch?v=IEJW5M58V5A&list=PLM1\\_cxrfZVDacpL3NMKWhHxby-LyIYWbo8&index=2](https://www.youtube.com/watch?v=IEJW5M58V5A&list=PLM1_cxrfZVDacpL3NMKWhHxby-LyIYWbo8&index=2).

## Melikovo raziskovanje zgodovine šolstva in sodelovanje s Slovenskim šolskim muzejem

V tem prispevku omenjam še nekaj povezav profesorja Melika z raziskovanjem zgodovine šolstva in z nekdanjim šolstvom nasploh, na kar sem opozoril že v jubilejnem zapisu leta 2001 v muzejskem glasilu Šolska kronika.<sup>4</sup> Med z zgodovino šolstva povezanimi Melikovimi obravnavami, ki jih omenjajo tudi drugi pregledni zapisi, so prispevki o uveljavljanju slovenščine v javnem življenju, sprejemanje »nove šole« pri Slovencih (tretjega državnega osnovnošolskega zakona, sprejete 2. maja 1869 prav v času taborskega gibanja)<sup>5</sup> in zapis o zgodovini šolstva in pedagogike pred drugo svetovno vojno. Slednja prispevka sta nastala v povezavi z dejavnostjo Slovenskega šolskega muzeja: prispevek o »novi šoli« ob stoletnici osemletne osnovne šole in šolske zakonodaje 1869 (za obsežni zbornik Osnovna šola na Slovenskem, ki so ga leta 1970 souredili V. Schmidt, V. Melik in F. Ostanek)<sup>6</sup> in leta 1988 prispevek na jubilejnem simpoziju Slovenskega šolskega muzeja.

Profesor Melik je aprila 1988 na mednarodnem posvetovanju o pedagoškem zgodovinopisju ob 90-letnici muzeja nastopil s preglednim predavanjem *Šolstvo in pedagogika na Slovenskem pred drugo svetovno vojno v zgodovinopisju*. To predavanje ob jubileju Slovenskega šolskega muzeja je bilo osrednji slovenski historiografski prispevek na posvetu. V njem je Melik ob pomenu jezika za izobraževanje in starejših raziskav poudaril tedanje stanje, ko je bilo »težišče splošnega zgodovinskega raziskovanja šolstva v Slovenskem šolskem muzeju«. Opozoril je tudi na vseslovenski pomen regionalnih in lokalnih obravnav šolstva, pregledno predstavil vrsto raziskav in gradiva ter ugotovil, da je bilo veliko narejenega, pri čemer pa tudi v prihodnje »ne bo zmanjkalo snovi ne za razstave ne za razprave. Vsekakor pa lahko rečemo, da se naša zgodovina šolstva razvija mnogo bolje in uspešneje kot pa naše šolstvo.«<sup>7</sup> Zadnji Melikov stavek je postal kar anekdotičen, saj je bil izrečen v času, ko je slovensko šolstvo v še skupni jugoslovanski državi iskalo nove poti, Slovenci pa tudi. Zanimivo je profesor Melik še dobro desetletje zatem vztrajal pri mnenju, da se zgodovina slovenskega šolstva razvija boljše kot šolstvo.<sup>8</sup>

<sup>4</sup> B. Šuštar, Ob osemdesetletnici akad. prof. dr. Vasilija Melika, v: *Šolska kronika*, 34 – 10, št. 1, Ljubljana, 2001, str. 133–136.

<sup>5</sup> V. Melik, Slovenci in »nova šola«, v: *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. V. Schmidt, F. Ostanek, V. Melik), Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970, str. 31–63.

<sup>6</sup> *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. V. Schmidt, F. Ostanek, V. Melik), Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970.

<sup>7</sup> V. Melik, *Šolstvo in pedagogika na Slovenskem pred drugo svetovno vojno v zgodovinopisju, Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete*, 21, Ljubljana, 1988, str. 16.

<sup>8</sup> V. Melik, Moje sodelovanje s Slovenskim šolskim muzejem in Francetom Ostanekom, *Šolska kronika*, 2002, 11, št. 2, str. 328.

Profesor Vasilij Melik je s Slovenskim šolskim muzejem desetletja sodeloval tudi kot reden in pozoren obiskovalec muzejskih razstav, si marsikaj pogledal ter veliko razstavljenega prebral. Njegovo prijazno sodelovanje z muzejem, dragoceni nasveti in pomoč, njegovo zanimanje za vsebino na razstavah predstavljenih dokumentov je spremljalo več generacij muzealcev.<sup>9</sup> Ob razstavi o razvoju matere na Slovenskem je ob 100-letnici ustanovitve muzeja leta 1998 z nami delil svoje spomine na gimnazijska leta, in junija 2002 na sodelovanje z muzejem in s Francetom Ostankom, ki je kot ravnatelj muzeja spodbudil nastanek dragocenega zbornika *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (Ljubljana, 1970). Zgodovinski časopis je leta 1989 prinesel tudi kratek nekrolog F. Ostanku.<sup>10</sup>

Profesorju Meliku so tako muzej na lokaciji na Poljanski 28 kot sosednji prostori Zavoda za šolstvo obujali spomin na mladostno bivanje na ljubljanskih Poljanah.<sup>11</sup> Obisk muzejskih razstav in takratna srečevanja »z učitelji, ki so imeli vse šolstvo v svojih spominih«, je ohranil v prijetnem spominu ter zapisal lepo oceno dela takratnega muzeja za zgodovino šolstva. »Pri vsem, kar sem sam napisal k poznavanju zgodovine našega šolstva, imajo prav gotovo France Ostanek in vsi tedanji in sedanji sodelavci Slovenskega šolskega muzeja velike zasluge. Hvala jim!«<sup>12</sup>

Obsežen Melikov članek o spremembah v osnovnem šolstvu in šolski zakonodaji v 60. letih 19. stoletja, ki ga poznamo predvsem po objavi iz leta 1970 v zborniku *Osnovna šola 1869–1969*, je najprej izšel kot zapis v reviji Kronika prav v jubilejnem letu *Ob stoletnici zakona o osnovni šoli* leta 1969.<sup>13</sup> V zborniku leta 1970 je bilo to »jubilejno« besedilo nekoliko preurejeno, malo razširjeno, pozneje pa je bilo kot pomemben del Melikovih zgodovinskih razprav objavljeno še v Vrbnjakovem izboru sedeminpetdesetih Melikovih del v knjigi *Slovenci 1848–1918*.<sup>14</sup> Melikova študija o osnovnem šolstvu ob uvajanju »nove šole« po tretjem avstrijskem osnovnošolskem zakonu 1869 spada med temeljne obravnave slovenskega šolstva in njegove modernizacije konec 19. stoletja. Razprava v osmih poglavjih obravnava vprašanja konkordata in vloge duhovščine v šoli, odnosov med liberalizmom in političnim katolicizmom, programa Zedinjene Slovenije in

---

<sup>9</sup> Slavica Pavlič, Akademik prof. dr. Vasilij Melik 1921–2009, *Šolska kronika*, 2009, 18, št. 1, str. 157–158.

<sup>10</sup> V. Melik, S. Pavlič: France Ostanek, *Zgodovinski časopis* (1989) 43, št. 3, str. 450.

<sup>11</sup> Leta 1931 so stanovali Melikovi na Mišičevi cesti 23 na Poljanah. Pozneje je bilo ulično ime Šaranovičeva oz. Zemljemerska ulica; ZAL LJU 504, Mesto Ljubljana, Popis prebivalstva 1931, Mišičeva 23; S. Berk, Zemljemerska ulica, *Geodetski vestnik*, 63, št. 3, sept. 2019, str. 435.

<sup>12</sup> V. Melik, Moje sodelovanje s Slovenskim šolskim muzejem in Francetom Ostankom, *Šolska kronika* 2001, 11, št. 2, str. 327–328.

<sup>13</sup> V. Melik, Ob stoletnici zakona o osnovni šoli, *Kronika* 17, št. 3, 1969, str. 168–179.

<sup>14</sup> V. Melik, Slovenci in »nova šola«, v: *Slovenci 1848–1918: razprave in članki*, Maribor 2002, str. 378–404.

šolskih zahtev sočasnega taborskega gibanja, pa tudi parlamentarnih razprav in glasovanj na Dunaju in v deželnih zborih. Vrsta Melikovih ugotovitev in ocen velja še danes. »Šolski sistem, kakor je bil ustvarjen s tem zakonom, je pomenil ogromen napredek. Šele odtlej, ko se je uveljavil, lahko govorimo o praktično uresničeni splošni šolski obveznosti na Slovenskem.« Hkrati z razmahom šolstva spremljamo tudi upad nepismenosti, ko so Slovenci do 1910 »po pismenosti najmlajših generacij (10–30 let starosti) v avstrijski polovici monarhije zaostajali samo za Čehi in Nemci.«<sup>15</sup>

### **Učiteljica Minka Novak in šolstvo v družini profesorja Melika**

Na zanimanje profesorja Melika za zgodovino šolstva je gotovo vplival pomen izobraževanja v narodnostnem razvoju v 19. stoletju, a naklonjenost do šolskih tem lahko vidimo že v njegovem družinskem okolju. Po materi Minki Novak in njeni družini je bil povezan z ljudskim in meščanskim šolstvom, saj je mati končala učiteljsiše in zatem nekaj let opravljala poklic osnovnošolske učiteljice. Učiteljsiše je prav tako obiskovala njena starejša sestra Vincencija Novak v Ljubljani in tam julija 1893 maturirala,<sup>16</sup> do upokojitve leta 1934 pa bila nato učiteljica na brežiškem koncu na Štajerskem.<sup>17</sup> Kot učitelj je v popisu prebivalstva leta 1900 zapisan še njun leta 1876 rojeni brat Alojzij<sup>18</sup> in v družinskem izročilu Melikovih se je ohranil tudi spomin nanj, skupaj torej na kar tri s šolstvom povezane člane Novakove družine.<sup>19</sup> Marija (Minka) Novak je bila leta 1900 še desetletna šolarka, najmlajša med petimi otroki družine s Križevniške 9, ki sta jo imela trgovec in

<sup>15</sup> V. Melik, Slovenci in »nova šola«, v: *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. V. Schmidt, F. Ostanek, V. Melik), Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970, str. 31–63, posebej 53.

<sup>16</sup> ZAL, LJU 198, Učiteljsiše v Ljubljani, Katalog 1892/93, šk. 15, 91/A; šk. 33, a. e. 201, Zeugnis der Reife, 17. 7. 1893.

<sup>17</sup> Leta 1873 rojena Vincencija Novak je po maturi 1893 poučevala na Štajerskem, najprej v šolskem okraju Krško (Leskovec – tedaj Sv. Anton v Leskovci) in v brežiškem šolskem okraju (od 1902 Globoko, kjer je po strokovnem izpitu 1904 dobila stalno učiteljsko mesto). Delovala je tudi v sevniško-brežiškem učiteljskem društvu. Leta 1923 je bila Vincencija Novak stalna učiteljica na osnovni šoli v Brežicah. »Novak Vincencija iz Brežic« je bila upokojena sredi leta 1934. Sto let ljubljanskega učiteljsiša, Ljubljana, 1973, str. 129; *Popotnikov koledar* 1897, str. 45; *Ročni zapisnik z imenikom ... XIX, 1912–1913*, str. 113; *Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji* 1923, str. 11. Osebnosti, *Učiteljski tovariš*, 74, št. 21, 1. 6. 1934, str. 3.

<sup>18</sup> V tiskanih učiteljskih koledarčkih so podatki za učitelja Alojza Novaka malo drugačni: rojen 1878, matura 1899, izpit usposobljenosti 1901, stalna namestitvev 1902. Konec šol. leta 1910/11 je poučeval na deški štirirazredni ljudski šoli v Kranju, *Ročni zapisnik* 1911/12, str. 46, 75. Učitelj Alojzij Novak, ki je služboval v Ljubljani že nekaj let prej, je 1923 poučeval na 1. mestni deški ljudski šoli v Ljubljani in bil tedaj vpisan s pravo rojstno letnico. Od 1919 je imel tudi strokovni izpit za meščanske šole. *Stalež šolstva in učiteljstva*, 1923, str. 61. Zatem je bil upravitelj državne II. deške meščanske šole v Ljubljani. 1934, *Stalež šolstva in učiteljstva*, str. 39.

<sup>19</sup> Pogovor z dr. Jelko Melik, 4. 10. 2022, ki se ji zahvaljujem tudi za opozorila na literaturo.

slikar Vinko Novak,<sup>20</sup> rojen na ljubljanskih Fužinah, in njegova žena Elizabeta Gosar, rojena v Spodnji Šiški.<sup>21</sup>

Melikova mama Marija Novak, rojena 9. 12. 1890 v Ljubljani, je od šolskega leta 1906/07 obiskovala ljubljansko žensko učiteljsišče, kjer je bil štiri leta njen razrednik Anton Funtek, pred tem prvi učitelj na leta 1886 ustanovljeni enorazredni šoli na Barju pri Ljubljani.<sup>22</sup> Literarno delujoči razrednik Funtek je učiteljsiščnice poučeval nemški in slovenski jezik kot učni jezik.<sup>23</sup> V šolskem letu 1909/10 je bila Marija Novak med štiridesetimi gojenkami IV. letnika ženskega učiteljsišča, julija 1910 pa je tam maturirala.<sup>24</sup> Veljalo je, da so bile učiteljsiščnice »literarno navdahnjene« in kakor licejke aktivne tudi pri rokopisnih dijaških listih. Pisateljica Marija Kmet se je leta 1961 tako spominjala svojih sošolk: »Naša šolska klop se je imenovala 'Hipermoderna cankarjevska klop' in v njej sem sedela s sošolkami: poznejšo pianistko Dano Kobler - Golievo, sedanjo vdovo pesnika Otona Župančiča Ani Kesslerjevo, pa z Mino Novakovo – ženo akademika geografa dr. Antona Melika. Navduševale smo se za filozofijo, brale Cankarja, Nietzscheja, Wildeja, Ibsena, Dostojevskega idr.«<sup>25</sup>

Marija (Minka) Novak je po končanem učiteljsišču nekaj let poučevala na raznih šolah na Gorenjskem, najprej v Kranju. Tam je od jeseni 1910 nadomeščala *Alojza Novaka*, zavzetega učitelja<sup>26</sup> v Kranju, ko je dobil enoletni študijski dopust.<sup>27</sup>

<sup>20</sup> V. Steska, +Slikar Vinko Novak, v: *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* GMDs 7-8, 1926/27, št. 1–4, str. 52–53; V. Steska: Vinko Novak, *SBL*, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi390473/>.

<sup>21</sup> ZAL, LJU 504, Mesto Ljubljana, Popis prebivalstva 1900, Križevniška 9, [https://www.sistory.si/IGNORED\\_PUBLIC/popisi/22/LJU\\_504-146-Križevniška\\_ulica-009-034.jpg](https://www.sistory.si/IGNORED_PUBLIC/popisi/22/LJU_504-146-Križevniška_ulica-009-034.jpg).

<sup>22</sup> SŠM, dokumentacijska zbirka, dokumentacijska mapa OŠ Ljubljana – Barje. Zgodovinski oris in razvoj V. državne mešane ljudske šole v Ljubljani (Barje), 1929.

<sup>23</sup> ZAL, LJU 198, Učiteljsišče v Ljubljani, šk. 198, vpisnice 99–102, 1906/07–1909/10.

<sup>24</sup> *Ročni zapisnik z imenikom ljudskih šol XVII ... za šolsko leto 1910–1911*, Ljubljana, 1910, str. 64. Novak Marija, Ljubljana, 1890; ZAL, LJU 198, Učiteljsišče v Ljubljani, šk. 34, a. e. 204, Zrelostni izpiti 1909–1914, Marija Novak, 21/1910, 5. 7. 1910; Zrelostne učne preizkušnje na ljubljanskih učiteljsiščih, *Učiteljski tovariš*, 50, št. 30, 29. 7. 1910, str. 4.

<sup>25</sup> Jože Zupančič, 70 let pisateljice Marije Kmetove, *Dolenjski list* 12, št. 12 (574), 23. 3. 1961, str. 5. Za opozorilo na članek se zahvaljujem dr. Jelki Melik.

<sup>26</sup> Na učiteljski konferenci za šolski okraj Kranj je A. Novak 9. 7. 1910 predaval o risanju po naravi. *Učiteljski tovariš*, 50, št. 19, 13. 5. 1910, str. 5. – V šol. letu 1909/10 je bil Novak razrednik 1. razreda deške ljudske šole v Kranju, risanje pa je poučeval še v preostalih treh razredih in na obrtno nadaljevalni šoli. Letno poročilo štirirazredne deške ljudske šole in obče obrtne nadaljevalne šole v Kranju. Izdalo šolsko vodstvo koncem šolskega leta 1909/1910, str. 9, 20.

<sup>27</sup> Iz seje c. kr. okr. šol. sveta v Kranju, *Učiteljski tovariš*, 50, št. 40, 7. 10. 1912, str. 3. Ko je Alojzij Novak, učitelj v Kranju, dobil enoleten dopust, da se pripravi na izpit za meščanske šole, ga je nadomeščala »učiteljska kandidatinja gčna. Marija Novak«.

Kot kaže, je na tem službenem mestu nadomeščala kar svojega starejšega brata.<sup>28</sup> Alojzij Novak je od 1895/96 do 1898/99 obiskoval ljubljansko učiteljsko in tam julija 1899 tudi maturiral.<sup>29</sup> Pozneje je kot strokovni učitelj poučeval v Ljubljani na I. deški meščanski šoli. Od 1924 do upokojitve 1938 je bil šolski upravitelj II. deške meščanske šole v Ljubljani, ki je do 1935/36 delovala v šolskem poslopju v Spodnji Šiški, zatem pa v mestu na Beethovnovi.<sup>30</sup> Novak je bil usposobljen za poučevanje matematike, geometrijskega risanja in risanja na meščanskih šolah. Kot pedagoški avtor se je posvečal zlasti vprašanju poučevanja risanja in deških ročnih del ter o tem napisal več učbenikov oz. priročnikov.<sup>31</sup>

Z deške ljudske šole v Kranju je bila Marija Novak jeseni 1911 nameščena za provizorično učiteljico na ljudski šoli v Preddvoru, ko je bilo tam sistematizirano tretje učiteljsko mesto in šola razširjena v trirazredno ljudsko šolo. Okrajni šolski svet v Kranju jo je imenoval na to mesto 9. septembra 1912. Na šoli je poučevala pol leta, do 30. marca 1912.<sup>32</sup> Jeseni 1912 je kot absolvirana učiteljska suplentinja postala začasna učiteljica na deški ljudski šoli v Škofji Loki.<sup>33</sup> Že v začetku leta 1913 je bila v svojem 23. letu imenovana v šolski okraj Ljubljana-okolica na 8. razredno dekleško ljudsko šolo v Spodnji Šiški,<sup>34</sup> v rojstni kraj svoje matere.<sup>35</sup> Tam

<sup>28</sup> Statistični pregledi v Ročnih zapisnikih sicer navajajo pri Alojziju Novaku sprva leto rojstva 1878 v Ljubljani – ter leto mature 1899, strokovnega (spos.) izpita 1901 in stalne namestitve 1902 –, kasneje objavljeni *Staleži šolstva* njegovo rojstno letnico popravijo na (nedvomno pravilno) 1876, kot je zabeleženo tudi pri popisu prebivalstva 1900 pri družini Novak na Križevniški 9 (Alojzij Novak, 29. 11. 1876, učitelj).

<sup>29</sup> ZAL, LJU 198, Učiteljske, šk. 25, a. e. 130–133, Classen-Katalog 1895/96–1898/99; šk. 31, a. e. 189, Katalog der Reifeprüfungen 1894–1905, 12/1899, Alois Novak, 28. 11. 1876.

<sup>30</sup> OŠ Spodnja Šiška, zgodovina, [http://www.ssolski-muzej.si/sprehod/lj\\_okolica/os\\_sp\\_siska/zgodovina.htm](http://www.ssolski-muzej.si/sprehod/lj_okolica/os_sp_siska/zgodovina.htm).

<sup>31</sup> T. Hojan, Novak, Alojzij 1876–1960, v: ES 8, 1994, str. 16; *Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji*, Ljubljana: Višji šolski svet 1924, str. 61; *Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji* 1928, str. 44; *Stalež šolstva in učiteljstva*, 1934, str. 39; Al. Novak, Krasilna tehnika, 1935, [http://www.ssolski-muzej.si/sprehod/lj\\_okolica/os\\_sp\\_siska/dokumenti.htm](http://www.ssolski-muzej.si/sprehod/lj_okolica/os_sp_siska/dokumenti.htm).

<sup>32</sup> Iz ljudskošolske službe, *Učiteljski tovariš*, 51, št. 39, 27. 9. 1911, str. 4. – J. Volčjak, Oris zgodovine šolstva v Preddvoru, str. 347.

<sup>33</sup> Iz ljudskošolske službe, *Učiteljski tovariš*, 52, št. 37, 13. 9. 1912, str. 4.

<sup>34</sup> Imenovani so *Učiteljski tovariš*, 53, št. 6, 7. 2. 1913, str. 3; Imenovanja, Slovenski učitelj, 14, št. 2, 15. 2. 1913, str. 41. – Tudi *Ročni zapisnik z imenikom šol*, 1914–15, str. 71, ki pozna še dve malo starejši učiteljici s tem imenom in priimkom, jo omenja na 8-razredni dekliški ljudski šoli v Spodnji Šiški. *Učiteljski žepni zapisnik* 1914/15, IV, sest. J. N. Jeglič, Ljubljana, 1914, str. 84.

<sup>35</sup> Sredi novembra 1850 se je v Spodnji Šiški 30 rodila Janezu Gosarju (Joanes Gossar), gostilničarju in posestniku, in Ani, roj. Legat, hči Elizabeta (kasneje poročena Novak). Ljubljana – Marijino Oznanjenje, krstna knjiga 1848–1852. Gosarjevi so imeli v prvi polovici 19. stoletja posesti za pol kmetije, hiši v Spodnji Šiški 30 pa se je po domače reklo Gussi, Guzzi. Posestnik Janez Gosar, ki je bil tudi občinski svetovalec, je bil 1861 po plačnem davku sedmi v kraju. V Spodnji Šiški 30 (ob

je poučevala sprva kot začasno nameščena učiteljica,<sup>36</sup> po strokovnem (usposobljenostnem) izpitu, ki ga je opravila že leta 1912,<sup>37</sup> pa je lahko računala na stalno namestitev. Začasno nameščeno učiteljstvo pred strokovnim izpitom je imelo 1600 kron letne plače, po razvrstitvi v uradniške razrede pa je Marija Novak v Spodnji Šiški (uvrščena na tretjo stopnjo v četrti plačilni razred) lahko letno dobivala 2600 kron, z dodatkom okoli 600 kron glede na velikost kraja ter draginjskimi dodatki. Tako učiteljico Marijo Novak glede na plačilni razred učiteljstva v Spodnji Šiški uvršča Učiteljski žepni zapisnik v letih 1919/20, ko predstavlja stanje v začetku septembra 1919.<sup>38</sup>

Konec šolskega leta 1912/13 in kasneje je bila Marija Novak kot šišenska učiteljica med člani učiteljske Slomškove zveze.<sup>39</sup> Kot članica tega krščansko usmerjenega učiteljskega društva se je prijavila na prvi mednarodni kongres za krščansko vzgojo, ki je potekal septembra 1912 na Dunaju.<sup>40</sup> V šolskem letu 1916/17 je bila na dekliški šoli v Spodnji Šiški razredničarka V. razreda. Zaradi vojnih razmer se je moralo k pouku 55 učenk povzpeti do restavracije Bellevue, kjer so imeli pouk prve tri dni dopoldan, zadnje tri dni v tednu pa popoldan.<sup>41</sup> Med prvo svetovno vojno se je nato v Spodnji Šiški vključila tudi v zunajšolsko delo z otroki, vsaj tako kaže zapis o priznanju deželnega šolskega sveta za Kranjsko novembra 1916 za oskrbovanje in negovanje počitniških zavetišč v Ljubljani.<sup>42</sup> V gradivu šole se od 5. avgusta do 12. septembra 1916 omenja delovanje šišenskega

---

Celovški) so imeli še 1880 tudi gostilno, ki je 1868 omenjena med šestimi starejšimi krčmami (Guzej, Gosar, pri Guzji). B. Šuštar, *Spodnja Šiška – pušelj Ljubljane*, Ljubljana, 1996, str. 40, 80, 115, 132, 336. Po smrti Janeza Gosarja (umrl v visoki starosti 1877) in žene Ane (umrla 1881 pri 69 letih) je prešla posest v druge roke. Župnija Ljubljana – Marijino Oznanjenje, mrliška knjiga 1871–1887.

<sup>36</sup> *Učiteljski žepni zapisnik* 1913/14, str. 101, 180; *Učiteljski žepni zapisnik* 1914/15, str. 83–84, 171; *Učiteljski žepni zapisnik* 1917/18, str. 126; *Učiteljski žepni zapisnik* 1918/19, str. 128.

<sup>37</sup> *Učiteljski žepni zapisnik* 1917/18, str. 85, 186. V imeniku, ki upošteva stanje 31. 8. 1917, je (še) navedena med začasno nameščenim učiteljstvom, prav tako v tistem naslednje leto, ki predstavlja stanje konec decembra 1918. *Učiteljski žepni zapisnik* 1918/19, VIII. letnik, Ljubljana, 1918, 86, 187.

<sup>38</sup> *Učiteljski žepni zapisnik* 1919/20, str. 93. – Podatek iz 1918, ko je bila učiteljica »Marie Novak« na dekliški šoli v Sp. Šiški, o njeni stalni namestitvi od 2. 8. 1906, ne ustreza. Personalstatus der mit 1. Jänner 1918 an den öffentlichen allgemeinen Volksschulen in Krain definitive angestellten Lehrpersonen 1918, str. 24.

<sup>39</sup> *Učiteljski žepni zapisnik*, 1913/14, str. 130; *Učiteljski žepni zapisnik* 1914/15, str. 120.

<sup>40</sup> Za kongres na Dunaju, *Slovenski učitelj*, 13. 15. 7. 1912, št. 7–8, str. 182; Marija Novak, učiteljica v Spodnji Šiški, je bila med prijavljenim učiteljstvom za kongres.

<sup>41</sup> ZAL, LJU 401, OŠ Spodnja Šiška, šk. 14, a. e. 146 – Konferenčni zapisniki 1916–1921. Zapisnik 1. krajne učiteljske konference 15. 9. 1916.

<sup>42</sup> Priznanje. C. kr. deželni šolski svet je z odobravanjem zabeležil prizadevanje učiteljskega osebja: ravnatelja in nadzornika Fr. Lavtižarja, nadučiteljev J. Jegliča, J. Cepudra, J. Wagnerja, gdčne. Mar. Novak, v oskrbovanju in negovanju počitniških zavetišč v Ljubljani. Z ozirom na to je vsem navedenim izrekel priznanje, *Slovenski učitelj*, 15. 11. 1916, str. 241.

dnevnega zavetišča s podporo mesta Ljubljana. Zavetišče je vodil Josip Wagner, voditelj šišenske deške šole, »nadzorstvo kuhinje« pa so zaupali učiteljici Novak. V prostorih blizu šišenskega kolodvora, kjer je delovalo to zavetišče, je bilo treba pripraviti dnevno skoraj sto kosil. Za različno zaposlitev šolske mladine so poskrbeli učitelji in v deklški skupini štiri učiteljice, včasih tudi Marija Novak. »Delo je bilo težavnejše kot šolski pouk.«<sup>43</sup>

Konec avgusta 1917 je bila učiteljica Marija Novak sicer naštetá med učiteljstvom »Šišenske VIII-razredne deklške cesarja Franca Jožefa I. ljudske šole«, a po podatkih v učiteljskem koledarčku je bila na dopustu kot gospodinja v otroškem zavetišču.<sup>44</sup> Gotovo so učiteljici Mariji (Minki) te različne praktične izkušnje koristile tudi pri nadaljnjem družinskem življenju, ki ga je tedaj pričenojala. Oktobra 1917 je bil izprašani učiteljski kandidat Anton Melik imenovan za suplenta na II. državni gimnaziji na Poljanah v Ljubljani,<sup>45</sup> zatem sta se tudi poročila. A vojna in prva povojna leta so bila za majhne otroke zdravstveno posebej nevarna.<sup>46</sup> Mlada družina je od konca novembra 1917 bivala na naslovu Karolinška zemlja 1, ali kot so zapisali v popisu leta 1921, na Ižanski 1. Tedaj sta se gimnazijski profesor Anton Melik in Minka, profesorjeva soproga, že veselila svojega 17. 1. 1921 rojenega sina Vasilija.<sup>47</sup>

### **Anton Melik, šola na Barju in tamkajšnje učiteljstvo**

Po očetu, geografu in zgodovinarju, je bil profesor Vasilij Melik povezan s srednjim šolstvom in univerzo, saj je bil dr. Anton Melik gimnazijski in kasneje univerzitetni profesor ter avtor ne le geografskih, temveč tudi več zgodovinskih učbenikov, ki so izšli v začetku dvajsetih let (Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev, I, 1919, II. 1920; Zgodovina srednjega veka za nižje razrede srednjih in njim sorodnih šol, 1920; Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev za višje razrede srednjih šol, 1924).<sup>48</sup> Tudi na tej poti je Vasilij Melik pol stoletja kasneje sledil svojemu očetu.

Profesorja Melika so v zgodovini zanimali tako celota kot podrobnosti, kar so kazali tudi naši pogovori o šolstvu. Naj se tu spomnim najinega pogovora o učitelj-

<sup>43</sup> SŠM, dokumentacijska mapa OŠ Spodnja Šiška, Izvleček iz šolske kronike, 1939, str. 9

<sup>44</sup> *Učiteljski žepni zapisnik ... učiteljskega osebja na Kranjskem*, 7, za šolsko leto 1917/1918, sestavil J. Nep. Jeglič, str. 85.

<sup>45</sup> *Slovenski narod*, 50, št. 231, 9. 10. 1917, str. 3, Srednješolstvo; *Izvestje c. kr. II. državne gimnazije v Ljubljani za šolski leti 1916/17 in 1917/18*, str. 18, 20.

<sup>46</sup> *Slovenski narod*, 51, št. 265, 9. 11. 1918, str. 5.

<sup>47</sup> ZAL, popis prebivalstva Ljubljane 1921, [https://www.sistory.si/IGNORED\\_PUBLIC/popisi/15/LJU\\_504\\_231\\_izanska\\_cesta\\_1\\_008.jpg](https://www.sistory.si/IGNORED_PUBLIC/popisi/15/LJU_504_231_izanska_cesta_1_008.jpg).

<sup>48</sup> Kasnejše izdaje je Anton Melik pripravil skupaj z Jankom Orožnom, po 1929 pod naslovom *Zgodovina Jugoslovanov*.

stvu šole na Barju in njegove omembe učiteljice z zanimivim priimkom na dvorazrednici na njemu domačem Barju. V Črni vasi, kjer so na št. 11 na svoji kmetijski posesti živeli Melikovi (leta 1900 Fran Melik, žena Reza, roj. Škafar, in pet otrok, med njimi desetletni Anton),<sup>49</sup> je bila od 1873 le ekskurendna šola, nekakšna šolska izpostava, na kateri je kakšen dan v tednu poučevalo učiteljstvo ljubljanske II. deške ljudske šole. Področje je namreč spadalo k mestu Ljubljana. Od jeseni 1886 je tam delovala samostojna enorazrednica (enorazredna ljudska šola na Mahu<sup>50</sup>), ki jo je obiskovalo okoli 140 šolarjev. Po dograditvi modernega šolskega poslopja je šola leta 1896 postala dvorazredna Mestna ljudska šola na Karolinški zemlji (od 1919 imenovana: na Ižanski cesti). Šolsko stavbo je mestna občina postavila leta 1895 na 303 pilotih, zabitih v mehka ilovnata tla ob križišču glavnih cest, tako da se še danes »vidi kot ponosna stavba na vse strani«, <sup>51</sup> kot so pisali leta 1929.

Kot drugi učitelj je tam poučeval domačin Fran Črnagoj (1865–1926), zavzet pri šolskem in zunajšolskem delu ter pri dejavnosti učiteljskih društev. Kmalu je postal nadučitelj in je poskrbel tudi za šolski vrt, ki se je z gredicami in sadovnjakom raztezal za šolskim poslopjem; bil je tudi priznan kmetijski strokovnjak. Na tej ljubljanski šoli na Barju je poučeval do upokojitve leta 1924. Tako učitelja F. Črnagoja kot nekdanjega učenca Antona Melika so v šolskih dokumentih leta 1929 omenjali kot primer pomembnih ljudi, povezanih s to šolo.<sup>52</sup> Prav šolski upravitelj Črnagoj je, kot se je spominjal profesor Melik, leta 1890 rojenemu Antonu Meliku »omogočil študiranje«.<sup>53</sup>

Anton Melik je šolo na Barju obiskoval od jeseni 1896 do 1900, ko je tam na dvorazrednici poučevala učiteljica Frančiška Póka de Pókafalva. Leta 1875 je bila rojena v Ljubljani, kjer je obiskovala slovensko Mestno peterorazredno dekliško ljudsko šolo (v letih 1884/85 je z odličnim uspehom zaključila III. razred),<sup>54</sup> od 1893/94 do 1896/1897 pa učiteljšče, kjer je julija 1897 zelo uspešno opravila maturo.<sup>55</sup> Sprva je bila »radovoljka« na Mestni osemrazredni dekliški ljudski

---

<sup>49</sup> ZAL, Popis prebivalstva 1900, Črna vas 11, [https://www.sistory.si/IGNORED\\_PUBLIC/popisi/22/LJU\\_504-134-Crna\\_vas-011-003.jpg](https://www.sistory.si/IGNORED_PUBLIC/popisi/22/LJU_504-134-Crna_vas-011-003.jpg).

<sup>50</sup> V začetku šol. leta 1888/89 je na tej ljubljanski šoli s slovenskim učnim jezikom poučeval kot učitelj in voditelj šole Anton Funtek, roj. 1862 v Ljubljani, tedaj že z izpitom za meščanske šole. *Popotnikov Koledar za slovenske učitelje 1889 s popolnim šematizmom ...*, ur. M. Nerat, Maribor, 1888, str. 45.

<sup>51</sup> SŠM, arhivska zbirka, šolski listi, OŠ Ljubljana Barje, [https://www.sistory.si/cdn/publikacije/24001-25000/24494/Solski\\_listi\\_Mapa\\_7\\_Barje.pdf](https://www.sistory.si/cdn/publikacije/24001-25000/24494/Solski_listi_Mapa_7_Barje.pdf).

<sup>52</sup> SŠM, dokumentacijska zbirka, dokumentacijska mapa OŠ Ljubljana – Barje. Zgodovinski oris in razvoj V. državne mešane ljudske šole v Ljubljani (Barje), 1929.

<sup>53</sup> Zgodovinar o sebi in svojem delu: prof. dr. Vasilij Melik, ZČ 45, 1991, št. 1, str. str. 14.

<sup>54</sup> *Razredba učenek mestne peterorazredne dekliške ljudske šole*, Ljubljana, 1884/85 str. 5.

<sup>55</sup> ZAL, LJU 198, Učiteljšče v Ljubljani, šk. 33, a. e. 202, Zeugnis der Reife 1894–1900, št. 28/1897. Francisca Poka von Pokafalva, roj. 22. 9. 1875 v Ljubljani.

šoli. Učila je več predmetov in bila razredničarka tretjega razreda.<sup>56</sup> Zatem je poučevala na dvorazrednici na Barju, opravila leta 1899 strokovni (usposobljenostni) izpit in postala leta 1900 tam definitivna učiteljica.<sup>57</sup> »Gdč. Franja Pokova pl. Pokafalva« je bila po dostopnem gradivu sodeč zanimiva učiteljica, zavzeta za učiteljsko delo.<sup>58</sup> Ko so po nadzorovanju pouka na dvorazrednici na Barju leta 1897 na mestnem šolskem svetu sprejeli predloge glede izboljšanj sanitarnih razmer, so nadučitelju Franu Črnagoju izrekli priznanje za zgledno obdelovanje šolskega vrta in »gdč. učiteljici Frančiški Poka pl. Pokafalva ... za požrtvovalno poučevanje v ženskih ročnih delih.«<sup>59</sup> Pozneje je učiteljica Póka de Pókafalva odšla poučevati v Ljubljano na osemrazredno mestno nemško dekliško ljudsko šolo<sup>60</sup> in bila avgusta 1910 imenovana za učiteljico na mornariški ljudski in meščanski šoli za deklice v Pulju.<sup>61</sup> V družini Poka pl. Pokafalva so opravljali uradniške službe na pošti in železnici v Ljubljani, bili pa so povezani tudi z Žužemberkom.<sup>62</sup>

### Od vadbice, klasične gimnazije do mentorstva študentom

Prva leta osnovne šole je Vasilij Melik opravil na Državnem moškem učiteljišču, ki je obsegalo tudi štirirazredno Deško vadbico. Učiteljišče z vadbico, kar je spoznala njegova mama ob šolanju za učiteljico, je upravičeno veljalo za kakovostno šolo. Direktor moškega učiteljišča je bil tedaj klasični filolog Anton Dokler, prvošolce je poučeval vadniški učitelj Rudolf Završnik, drugošolce pa Viljem Držaj. V družinskem spominu Melikovih je ohranjeno pričevanje, da je Vasilij Melik opravil prvi razred z izpitom in je pričel obiskovati šolo šele v drugem razredu.<sup>63</sup> To potrjujejo tudi arhivski viri. Kot datum prvega vstopa v šolo navaja matični list učenca Vasilija Melika »izpit čez I. razred« 28. avgusta 1928. V tej šoli je tako najprej obiskoval drugi razred s kar nekaj opravičenimi izos-

<sup>56</sup> *Letno poročilo mestne osemrazredne dekliške ljudske šole v Ljubljani*, 1897/98, str. 3.

<sup>57</sup> Bila je zavzeta za učiteljsko delo in 1899 naredila strokovni (usposobljenostni) izpit in postala 1900 definitivna učiteljica na Barju, nato je 1905 še na Dunaju opravila izpit za pouk na meščanskih šolah. *Učiteljski tovariš* 39, št. 34, 1. 12. 1899; *Učiteljski tovariš* 40, št. 25, 1. 9. 1900, str. 226, Imenovana. *Učiteljska vest*; *Popotnikov koledar za slovenske učitelje* 1897, str. 171.

<sup>58</sup> *Učiteljski tovariš*, 45, št. 22, 2. 6. 1905, str. 7. *Učiteljska vest*. Poleti 1906 se je udeležila nadaljevalnega tečaja za pokrajinsko slikanje. *Učiteljski tovariš*, 46, št. 36, 7. 9. 1906, 328–329, Društvo avstrijskih risarskih učiteljev.

<sup>59</sup> Iz seje c. kr. mestnega šolskega sveta. *Učiteljski tovariš*, 41, št. 24, 20. 9. 1901, str. 7.

<sup>60</sup> Tam je ob 25-letnici te šole vodila cerkveno petje, poučevala slovenščino, risanje in petje ter bila razredna učiteljica 6. razreda. *Jahresbericht – Achtklassige städtische deutsche Mädchen Volksschule in Laibach*, 1909–10, str. 3.

<sup>61</sup> *Slovenec*, 38, št. 179, 9. 8. 1910, str. 3. Imenovana.

<sup>62</sup> *Slovenec*, 1. 9. 1891, str. 4; *Škrat*, december 1883, 1, št. 18/19, str. 68, Od ibi-ubi.

<sup>63</sup> Pričevanje dr. Jelke Melik, e-pošta, 10. 2. 2023.

tanki, nato pa je bolj redno hodil v tretji in četrti razred ter sklenil osnovnošolsko izobraževanje 28. junija 1931.<sup>64</sup>

V šolskem letu 1929/30 je vadniški učitelj Andrej Sežun poučeval 38 osnovnošolcev tretjega razreda, med njimi tudi Vasilija Melika, ki je bil med šestimi odličnjaki.<sup>65</sup> V šolskem letu 1930/31 je četrti razred sprva kot razrednik poučeval vadniški učitelj Rado Grum, ki pa je od februarja 1931 nadomeščal sreskega (okrajnega) šolskega nadzornika in njegovo mesto na Deški vadnici je prevzel Alojzij Marok, učitelj I. mestne deške ljudske šole v Ljubljani. Ta sprememba je opazna tudi v rokopisu Tednika štirirazredne deške vadnice (osnovne šole), ki ga je od 20. marca pisal nov razrednik. Verouk je poučeval dr. Josip Demšar, telovadbo pa Boris Javornik. Tednik navaja konec aprila 1931 pri zemljepisu Zasavje od Ljubljane do Zidanega Mosta ter Belo krajino, pri zgodovini pa kmečke upore v 16. stoletju, marsikaj zanimivega tudi za desetletnike.<sup>66</sup>

Kljub menjavi razrednika so imeli četrtošolci v zadnjem letniku vadnice še boljši uspeh: kar štirinajst jih je bilo odličnih, tudi Vasilij Melik. Med učenci četrtega razreda je bila dobra polovica rojenih leta 1920, preostalih 17 pa 1921. Po statistiki učencev je bil večji del tega razreda po poklicu staršev iz družin profesorjev in učiteljev (13), kamor so spadali tudi Melikovi, iz družin drugih državnih uradnikov (9) in zasebnih uradnikov (7), štirje učenci so bili iz družin trgovcev in obrtnikov, po eden pa iz družin železničarjev in poduradnikov. Na vadnici so na splošno prevladovali otroci iz uradniških družin, lepo so bili zastopani sinovi učiteljev in profesorjev, nekaj manj trgovcev in obrtnikov.<sup>67</sup> Ocene je imel Vasilij Melik pri začetnem osnovnošolskem šolanju na deški vadnici prav lepe, a ni bil edini. Malo manj uspešen je bil pri telovadbi in petju.<sup>68</sup>

Kako je potekala pot 10-letnega šolarja Vasilija Melika v šolo? Sprva je bila to pot s Poljan, s ceste Vojvode Mišiča 23 (Mišičeva, Šaranovičeva, danes Zemljemerska), kjer so Melikovi stanovali leta 1931, ter po Streliški in Kopitarjevi, preko Ljublanice čez Zmajski most in po Resljevi do učiteljišča (danes gimnazija Ledina). Od jeseni 1931 pa je že hodil po drugi poti, saj je po vadnici na učiteljišču nadaljeval šolanje na gimnaziji. Klasična gimnazija je imela od jeseni leta 1899 svoje šolsko poslopje ob Narodnem domu – danes je to stavba osnovne šole Prežihovega Voranca ob Narodni galeriji.

---

<sup>64</sup> ZAL, LJU 198, Učiteljišče, šk. 87, a. e. 619, Matični listi – začetno šolsko leto 1927/28.

<sup>65</sup> Letni izveštji 1929–30 v Ljubljani, 1930, str. 14–15. Med odličnimi učenci sta bila tudi Primož Ramovš in Pavel Pestotnik; <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-FCJQF1FF/ebd28b-01-0cb4-4a87-8011-1166afb71dc/PDF>.

<sup>66</sup> ZAL, LJU 198, Učiteljišče, šk. 79, a. e. 521, Tednik štirirazredne deške vadnice, IV. razred, 1930/31.

<sup>67</sup> Izveštje za šolsko leto 1930–31, Državno moško učiteljišče v Ljubljani, 1931, str. 4, 6, 19–21.

<sup>68</sup> ZAL, LJU 198, Učiteljišče, šk. 87, a. e. 619, Matični listi – začetno šolsko leto 1927/28.

»Nikdar nisem posebno rad hodil v šolo, še danes pa sem hvaležen svojim profesorjem na klasični gimnaziji in tedanjemu šolskemu sistemu za splošno izobrazbo, razgledanost in latinščino.« Tako je zapisal sedemdesetletni profesor Melik leta 1991.<sup>69</sup> Srednjemu šolstvu se je posebej posvetil z zapisom o preteklosti ljubljanske klasične gimnazije. V njem beremo o razvoju »latinskih šol« v gimnazije, pa tudi odlomke gimnazijskih spominov dr. Josipa Vošnjaka in Janeza Trdine. Posebej je spremljal razvoj gimnazij v Ljubljani in šolskih stavb zanje. Stavbo klasične gimnazije v Ljubljani (danes osnovne šole Prežihovega Voranca) so zgradili na mestnem zemljišču, saj je šolska palača rasla od maja 1898 blizu deželnega muzeja in deželnega gledališča. To je bilo območje Ljubljane, ki je, kar po besedah profesorja Melika le malokdo ve, do leta 1892 spadalo k občini Spodnja Šiška. Razvoj gimnazije kot jezikovne šole je Melik predstavil še s primerjavo urnikov v letih 1910/11 in 1938/39, ko je končeval osemletno gimnazijsko šolanje. Jeziki so v celoti ohranili število ur, spremembe pa so bile pri menjavi nemščine s francoščino in zmanjšanjem poučevanja latinščine. Slovenščina je pridobila število ur. Prispevek je sklenil z opozorilom na pomen klasične gimnazije pri seznanjanju mladine z latinsko in grško kulturo, »ki smo njeni pravi dediči.«<sup>70</sup> V tem jubilejnem zborniku je v seznamu in z maturitetno fotografijo iz leta 1939 predstavljen tudi Vasilij Melik s sošolci iz VIII. b razreda in z razrednikom dr. Ferdom Kozakom.<sup>71</sup>

Aprila 1998 je za razstavo o razvoju mature profesor Melik pripovedoval o svoji maturi: »Vsekakor je treba reči, da so bili profesorji študentom zelo naklonjeni, ne popustljivi, ampak niso preveč komplicirali. Bili so veseli, če je študentom šlo dobro.«<sup>72</sup> Takšen je bil tudi profesor Melik do svojih študentov različnih generacij. Bil je mentor vrsti diplomskih nalog, pa tudi pri magistriranjih in doktoratih, ki so zgodovino izobraževanja obravnavali kot del širše teme, nekatera dela pa so bila prav s področja šolstva. Tako je bil npr. mentor pri temi o slovenski zgodovini v gimnazijskih učbenikih,<sup>73</sup> o osnovni šoli Celje do 1918,<sup>74</sup> o strokovnem šolstvu na Kranjskem,<sup>75</sup> o prizadevanjih od leta 1898 za

<sup>69</sup> Zgodovinar o sebi in svojem delu: prof. dr. Vasilij Melik, ZČ 45, 1991, št. 1, str. 15.

<sup>70</sup> Preteklost ljubljanske klasične gimnazije, Zbornik ob 100-letnici šolskega pouka v zgradbi sedanje osnovne šole Prežihovega Voranca, Ljubljana, 1999, str. 13–21.

<sup>71</sup> Zbornik ob 100-letnici šolskega pouka, str. 157.

<sup>72</sup> V. Melik, Maturant na klasični gimnaziji v Ljubljani leta 1939. (Pogovarjala se je M. Ribarič) *Od mature do mature*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej 1989, str. 183–186.

<sup>73</sup> Nada Ivančič, *Zgodovina Slovencev v gimnazijskih učbenikih jugoslovanskih narodov*: diplomska naloga, 1976.

<sup>74</sup> Ivanka Zajc Cizelj, *Osnovna šola v Celju: 1777–1918*: magistrska naloga, 1991.

<sup>75</sup> Saša Aleksandra Serše, *Strokovno šolstvo v osrednji Sloveniji do leta 1941 s poudarkom na obrtnem šolstvu Kranjske*: magistrsko delo, 1994.

ustanovitev slovenske univerze<sup>76</sup> in o študentih iz Kranjske na dunajski univerzi v predmarčni dobi.<sup>77</sup> Mentorsko delo je opravljal tudi po upokojitvi, tako še pri leta 2004 oddani disertaciji o katoliškem učiteljskem društvu Slomškova zveza 1900–1926, ki jo je kot mentor predstavil pri promociji 16. 11. 2005.<sup>78</sup>

Kot recenzent znanstvenega tiska je profesor Melik leta 1991 podprl izdajo zgodovinskega pregleda Slavice Pavlič, tedanje ravnateljice Slovenskega šolskega muzeja, o razvoju otroških vrtcev 1834–1945. Leta 2004 je kot recenzent podprl še izdajo njenega obsežnega dela o šolstvu v Idriji. Avtorica je bila najprej profesorica na idrijski gimnaziji. Pisala je o bogatem razvoju šolstva v rudarski Idriji, kar je profesor Melik predstavil kot »prav posebej dragocen doprinos k zgodovini in kulturnemu razvoju Idrije.«<sup>79</sup> Tematike javnih praznovanj, tudi šolskih, se je dotaknil z obravnavo medvojnega obdobja 1918–1941 v bogato ilustrirani in živahno komentirani knjigi treh zgodovinarjev *Zastave vihrajo* (1999).<sup>80</sup> Za tematiko zgodovine in šolstva je zanimiv še pogled »iz šolske perspektive« na obsežni zbornik, ki so ga sodelavci, kolegi in nekdanji študenti pripravili ob 80-letnem jubileju profesorja Melika (2001).<sup>81</sup> Med 82 razpravami, vsebinsko povezanimi z njegovim raziskovalnim delom, jih je v zborniku kar deset tematsko povezanih z zgodovino izobraževanja.

### **Zgodovinska čitanka in učbenik Zgodovina 7**

Profesor Melik se je posvetil šolstvu tudi kot avtor in soavtor zgodovinskih čitank za 6. in 7. razred osnovne šole in učbenika *Zgodovina* za sedmi razred. S profesorjem Ferdom Gestrinom sta sintezo zgodovine 19. stoletja (Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do leta 1918, Ljubljana: DZS, 1966) nadgradila s čitankama in učbenikom za osnovno šolo. Pri *Zgodovinski čitanki* za šesti razred (1969)<sup>82</sup> je z njima sodeloval še profesor Milko Kos. *Zgodovinska čitanka*

---

<sup>76</sup> Benedetič, Ana, *Prizadevanja za ustanovitev slovenske univerze po letu 1898*: doktorska disertacija, 1996.

<sup>77</sup> Alojz Cindrič, *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi v predmarčni dobi 1815–1848*: magistrsko delo, 1997. Nadaljevanje teme o dunajskih študentih je prof. Melik zavzeto spremljal, a mentor je že bil njegov naslednik na katedri. Alojz Cindrič, *Struktura študentov s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*: doktorska disertacija (mentor Janez Cvirn), Ljubljana. Filozofska fakulteta, 2008.

<sup>78</sup> B. Šuštar, *Slomškova zveza 1900–1926*: doktorska disertacija, 2004; S. Pavlič, *Šolska kronika*, 2009, 18, št. 1, str. 157.

<sup>79</sup> S. Pavlič, *Predšolske ustanove na Slovenskem 1834–1945*, Ljubljana, 1991; V. Melik, *Dragocen doprinos k zgodovini in kulturnemu razvoju Idrije*, v: Slavica Pavlič, *Zgodovina idrijskega šolstva*, Idrija 2004, str. 11–12.

<sup>80</sup> F. Rozman, V. Melik, B. Repe, *Zastave vihrajo: spominski dnevi in praznovanja na Slovenskem od sredine 19. stoletja do danes*, Ljubljana: Modrijan, 1999.

<sup>81</sup> *Melikov zbornik, Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje*, Ljubljana, 2001.

<sup>82</sup> *Zgodovinska čitanka za 6. razred osnovnih šol*, sestavili M. Kos, F. Gestrin, V. Melik, Ljubljana: DZS 1969, 70 str.; 8. natis 1992.

je sledila učnemu načrtu, ki je obravnaval čas do konca 17. stoletja, kronološko urejena besedila pa so uredniki dopolnili z uvodom in opombami. V uvodu so opozorili na prispevek posameznikov pri pripravi 45 besedil: tako na prispevek sodelavcev Orientalističnega inštituta SAZU kot Milka Kosa in Ferda Gestrina, ki je s svojimi izkušnjami in poznavanjem šolstva – med 1954 in 1959 je bil tudi republiški šolski inšpektor<sup>83</sup> – gotovo odločilno vplival na nastanek čitanke. Dve berili (o uporabi Ljudevita Posavskega in o padcu Bosne) je pripravil Vasilij Melik, deset pa sta jih prispevala skupaj s Ferdom Gestrinom.<sup>84</sup>

Zgodovinska čitanka je učiteljem od sedemdesetih let 20. stoletja omogočala nazoren in zanimiv pouk zgodovine z uporabo zgodovinskih virov. V Zgodovinsko čitanko za sedmi razred osnovnih šol (1971)<sup>85</sup> sta avtorja z nazorno ilustracijo pouka v učilnici 3. razreda celjske glavne šole v letih 1843/44 iz spominov Josipa Vošnjaka vključila tudi šolsko tematiko. »Bilo nas je tisto leto 105 učencev, da smo sedeli v šolskih klopih natlačeni kakor slaniki,« se je spominjal Vošnjak.<sup>86</sup> Zgodovinska čitanka predstavlja z izbranim odlomkom osnovno šolanje v predmarčni dobi, najprej z Vošnjakovim šolanjem v Šoštanju pri vzornem učitelju Petru Musiju in nadalje s šolanjem v Celju, vse do gimnazije.<sup>87</sup> Vošnjakovi spomini, ki so bili profesorju Meliku blizu prav zaradi živahno predstavljenega obdobja, v katerem so Slovenci od sredine do konca 19. stoletja naredili »ogromen razvoj«<sup>88</sup>, imajo še več s šolstvom povezanih zapisov. Šolske teme so v čitanki prisotne še v berilu o programu Zedinjene Slovenije, v odlomku o Trstu 1848 in seveda s šolskimi in jezikovnimi zahtevami taborskega gibanja, ki jih predstavlja primer iz Koroške. V čitanki srečamo šolstvo tudi v odlomkih iz Regentovih in Čermeljevih spominov o narodnostnih razmerah v Trstu okoli leta 1900.<sup>89</sup>

<sup>83</sup> O tem priča tudi vpis inšpektorja Ferda Gestrina marca 1956 v zvezek z naslovom Knjiga inšpekcij OŠ Oskarja Kovačiča v Ljubljani (ZAL, LJU 0750). L. Šuštar, Šolski zvezki v fondih ljubljanske enote Zgodovinskega arhiva Ljubljana, v: *Šolska kronika* 46-22, 2013, št. 1-2, str. 90–91.

<sup>84</sup> *Zgodovinska čitanka za 6. razred osnovnih šol*, sestavili M. Kos, F. Gestrin, V. Melik, Ljubljana: DZS, 1969, str. 3.

<sup>85</sup> *Zgodovinska čitanka za 7. razred osnovnih šol*, V. Melik, F. Gestrin, Ljubljana: DZS 1971, 121 str.; 8. natis 1994.

<sup>86</sup> Primer iz Zgodovinske čitanke navaja diplomatska naloga Danijelega Grahodnika o položaju osnovnošolskih učiteljev v obdobju 1805–1869, Maribor, Filozofska fakulteta, Oddelek za pedagogiko, 2011, str. 19. Vošnjak, *Spomini*, 1982, str. 15–18.

<sup>87</sup> Osnovno šolanje v predmarčni dobi, v: V. Melik, F. Gestrin, *Zgodovinska čitanka za 7. razred osnovnih šol*, Ljubljana: DZS 1976, str. 26–28.

<sup>88</sup> V. Melik, Josip Vošnjak in njegovi spomini, v: Josip Vošnjak, *Spomini*. Izbral in uredil V. Melik, Ljubljana: Slovenska matica 1982, str. 642.

<sup>89</sup> Program Zedinjene Slovenije, str. 31–3; Narodnostne razmere v Trstu, str. 36–37; Tabor na Bistrici pri Pliberku na Koroškem, str. 40–44; Življenje in narodnostne razmere v Trstu okoli leta 1900, str. 89–96, v: V. Melik, F. Gestrin, *Zgodovinska čitanka za 7. razred osnovnih šol*, Ljubljana: DZS, 1976.

Čitanka za sedmi razred osnovnih šol zajema obdobje od 18. stoletja do prve svetovne vojne in se navezuje na učbenik *Zgodovina za sedmi razred* (1973).<sup>90</sup> Ferdo Gestrin in Vasilij Melik sta besedilo uvoda v čitanki prilagodila obravnavi tematike v učbeniku. Obe knjigi sta bili seveda skladni z učnim načrtom in se vsebinsko dopolnjujeta. Učbenik za pouk zgodovine je izšel v dveh izdajah (1973, 1986) in tako kot zgodovinski čitanki še v številnih natisih vse do leta 1992 oz. 1994. Pri poučevanju osnovnošolske zgodovine so ga uporabljali več kot dve desetletji, ko so bili učbeniki zgodovine še s črno-belimi ilustracijami. *Zgodovina 7* (*Zgodovina za sedmi razred*), ki ima na barvni naslovnici atraktivno barvno podobo E. Delacroixa *Svoboda vodi ljudstvo*, obsega čas med sredino 18. stoletja in koncem prve svetovne vojne. Sledi zamisli tedaj sodobnega učbenika zgodovine, s katerim pri pouku »učenec aktivno in pretežno sam (s pomočjo učitelja zgodovine) obvladuje z učnim načrtom predpisano učivo.« Učbenik je predhodnik 'podelovnega' učbenika zgodovine, kot je tipologijo in razvoj učbenikov na zborovanju zgodovinarjev v Tolminu 1986 predstavil prof. Tomaž Weber,<sup>91</sup> poznavalec učbeniške literature, ki je o tej temi pisal tudi kasneje.<sup>92</sup> Učitelj je lahko učbenik zgodovine za 7. razred tedanje osemletke kombiniral z zgodovinsko čitanko in zatem še z zgodovinskim atlasom. Didaktični komplet so nato še dopolnjevali. Pri vsebini zgodovinskih učbenikov sledimo prenosu težišča s politične zgodovine na gospodarsko, kulturno zgodovino in zgodovino vsakdanjega življenja. Vsebinsko je učbenik za 7. razred, ki je seveda sledil učnemu načrtu, manj pa raziskovalnim usmeritvam obeh avtorjev,<sup>93</sup> obsegal 75 odstotkov politične in vojaške zgodovine, 15 odstotkov gospodarske zgodovine, 7 odstotkov kulturne zgodovine in 3 odstotke »zgodovine življenja«, kot to beremo v analizi Matije Zorna v *Sodobni pedagogiki* leta 1997.<sup>94</sup>

Učbenik *Zgodovina 7* profesorjev Gestrina in Melika, ki je bil odobren 1986, je bil po učbeniški klasifikaciji profesorja Webra primer delovnega učbenika, saj je bil del didaktičnega kompleta, ki je obsegal še vaje, zgodovinsko čitanko, zgodovinski atlas ter od leta 1986 mapo barvnih diapozitivov in prosojnic.<sup>95</sup> Imel

---

<sup>90</sup> V. Melik, F. Gestrin, *Zgodovina za sedmi razred*, Ljubljana: DZS, 1973, 152 str.; natis še 1994.

<sup>91</sup> T. Weber, Od tradicionalnega do integralnega učbenika zgodovine na Slovenskem (formalni in vsebinsko-idejni vidiki snovanja), *Zgodovinski časopis* 41, Ljubljana, 1987, št. 3, str. 675–680, posebej str. 679..

<sup>92</sup> T. Weber, Zgodovinski učbenik, njegova didaktična zasnova, tipi učbenikov in delo z njimi, v: *Zgodovina v šoli*, 2, št. 3, 1993, str. 20–30, posebej str. 21.

<sup>93</sup> Prof. Gestrin je bil npr. usmerjen v raziskovanje gospodarske zgodovine, ki je bila blizu tudi prof. Meliku, tudi raziskovalcu tem vsakdanjega življenja.

<sup>94</sup> M. Zorn, Ideološke in vsebinske spremembe v učbenikih zgodovine, *Sodobna pedagogika*, 48, 1997, št. 5-6, str. 283–295, posebej str. 286, 292.

<sup>95</sup> T. Weber, Od tradicionalnega do integralnega učbenika zgodovine na Slovenskem (formalni in vsebinsko-idejni vidiki snovanja), *Zgodovinski časopis* 41, Ljubljana, 1987, št. 3, str. 675–680.

je malo večji format in manj barvito naslovnico, prevladovala je oker barva, z bolj zgovornima motivoma tehničnega napredka, bolj razgibano grafično oblikovano pa je bilo tudi besedilo. V prvi izdaji (1973 in kasneje) so bili podnaslovi ob strani, v drugi izdaji (1986 in kasnejših ponatisih)<sup>96</sup> pa najdemo med pregledno oblikovanim besedilom poudarjene nekajvrstične povzetke tem, motivacijska vprašanja s spodbudo uporabe zgodovinskega atlasa ter na koncu razložene neznane besede in vprašanja za ponavljanje. Besedilo je v tej izdaji učbenika nekoliko preurejeno in kakšna formulacija je dopolnjena, posebej pa so bile vključene tudi neposredne navezave besedila na zgodovinski atlas, tudi na Enciklopedijo Slovenije ter posebej na zgodovinsko čitanko (1986 v novi izdaji, s platnicami skladnimi z učbenikom).<sup>97</sup> Zgodovinska čitanka je ponujala zanimive odlomke, tudi povezane s šolstvom in položajem slovenščine, uporaba posameznih delov didaktičnega kompleta pa je bila odvisna od učitelja.

K temu šolskemu delu lahko dodamo še nekaj misli profesorja Melika o šolskem pouku, posebej pouku zgodovine, iz pogovora Naših razgledov februarja 1989. Melik je tedanjo šolo zaradi vplivov politike in ne vedno uspešnih smeri v moderni (tuji in domači) pedagogiki in psihologiji sicer ocenjeval kritično. Ob tem pa je razumevajoče sprejemal, da se nekatera znanstvena odkritja celo v stroki, kaj šele v javnem mnenju in pri politikih, hitro, druga pa le počasi uveljavijo. Niso ga motile različne ocene istih dogodkov v posameznih jugoslovanskih okoljih, saj so ti »res nekatere zadeli na tak, druge na drugačen način. ... Ni hudega, če ne mislimo in sodimo enako, hudo pa je, če ne znamo drug drugega razumeti ali če zavestno potvarjamo resnico.« Tudi glede pouka zgodovine je tedaj opazal različnost, kot je odgovoril spraševalcema: »Pouk zgodovine je mešanica zelo različnih stvari: prodajanja zbanalizirane ideologije, kakor pravite, pa tudi solidnega pouka – pa naj merimo po učbenikih ali pa po učiteljih in profesorjih.«<sup>98</sup>

Sredi devetdesetih let 20. stoletja so prišli v šolo novi učbeniki in profesor Melik je, kot je opozoril slavist Viktor Vrbnjak, štajerski poznavalec zgodovine 19. stoletja in Melikovega dela, z veseljem sprejel nov učbenik zgodovine za 7. razred osnovnih šol, ki sta ga leta 1995 pod naslovom Vzpon meščanstva pripravila Maja Žvanut in Peter Vodopivec. V oceni učbenika je pohvalil vsebinsko sporočilo naslova in še marsikaj v barviti in živahno pripravljeni knjigi o slovenski zgodovini

<sup>96</sup> V. Melik, F. Gestrin, *Zgodovina za sedmi razred*, Ljubljana: DZS, 1986, 152 str.; 4. natis, 1989, 158 str.

<sup>97</sup> V. Melik, F. Gestrin, *Zgodovinska čitanka 7*, Ljubljana: DZS, 1986; 7. natis 1992. Izdaja iz leta 1986 ni bistveno drugačna; z 48 berili je malo obsežnejša, saj sta uvodoma dodana dva odlomka.

<sup>98</sup> V. Melik, Kako je zgodovina učiteljica (vprašanja: Janez Stergar, Štefan Kališnik), *Naši razgledi*, 10. 2. 1989, str. 80, 71.

v evropskem okviru.<sup>99</sup> Ob tem se je zelo zavzel za pomembno vlogo zgodovine v šoli: »Kolikor bolj bodo zgodovinski učbeniki prijetne pripovedi, toliko večji ugled in priljubljenost bo uživala zgodovina, tako med otroki kot med starši ... Zgodovina je in bode podoba spreminjanja naše družbe, spreminjanja našega življenja, spreminjanja naše vsakdanjosti v vseh odtenkih in raznolikostih ...«<sup>100</sup>

### **Slovenski študenti in razvoj univerze, posebej filozofske fakultete**

Vasilij Melik je tudi pri tematiki o razvoju ljubljanske univerze sledil svojemu očetu, ki je leta 1949 kot rektor univerze pripravil zapis ob njeni 30-letnici.<sup>101</sup> Leta 1975 je objavil obsežen pregled univerzitetnih študij in prizadevanj za »lastno univerzo na naših tleh« v avstrijskem obdobju, razvoja leta 1919 ustanovljene univerze v Ljubljani v času med obema vojnama in njenega razvoja po osvoboditvi. Vsakemu obdobju je posvetil po obsegu uravnoteženo pozornost, pri tem pa je upošteval tako dotedanje raziskave kot druge vire, parlamentarne razprave, statistične podatke in posredoval sliko univerze s pogledom na profesorje in študente, pa tudi prve študentke. Pri tem ni izostala omemba leta 1933 in začetkov uspešne študentske akcije za univerzitetno knjižnico. Poudaril je tudi velik razvoj univerze po drugi svetovni vojni. »Dolga desetletja smo hrepeneli po slovenski univerzi, ne da bi jo dosegli; potem smo jo dobili in smo se dvajset let bali zanjo, da ne bi bila okrnjena ali razpuščena, nato pa smo v tridesetih letih doživeli tak razmah in razširjenje univerze in visokega šolstva ...«<sup>102</sup>

O ljubljanski univerzi in njenih predhodnicah je profesor Melik s podobnimi poudarki strnjeno pisal še v zborniku univerze leta 1989, kjer so na bordo rdečih platnicah pod univerzitetnim grbom odtisnjene za to visokošolsko ustanovo pomembne letnice 1595 – 1619 – 1810 – 1919. Leta 1989 je večina, skoraj dve tretjini dotedanje sedemdesetletne življenjske poti ljubljanske univerze, spadala v obdobje po drugi svetovni vojni, v čas »poln ... protislovij in nasprotij«, ko je izginila stara univerzitetna avtonomija. V prispevku, ki je opremljen s podobo listine prvega častnega doktorja ljubljanske univerze dr. Danila Majarona (1929) in s fotografijo promocije Ivana Hribarja za častnega doktorja 15. 2. 1941, je bil avtor glede na krizni čas konca osemdesetih let 20. stoletja zelo zaskrbljen.<sup>103</sup>

---

<sup>99</sup> Viktor Vrtnjak, Sprema beseda, v: Vasilij Melik, *Slovenci 1848–1918*, Maribor: Litera, 2002, str. 723–724.

<sup>100</sup> Vasilij Melik, Noben drug predmet ne more nadomestiti zgodovine: »Vzpon meščanstva«, v: *Delo* 29, št. 237, 12. 10. 1995, str. 13.

<sup>101</sup> Anton Melik, Ob 30-letnici slovenske univerze, *Tovariš*, 5, št. 45, 11. 11. 1949, str. 745–746.

<sup>102</sup> V. Melik, Pregled razvoja univerze, v: *Univerza v Ljubljani ob tridesetletnici osvoboditve*, Ljubljana, 1975, str. 50–70.

<sup>103</sup> V. Melik, Ljubljanska univerza in njeni predhodniki, *Zbornik ljubljanske univerze*, Ljubljana, 1989, str. 7–17.

Profesor Melik je leta 1989 pripravil tudi prispevek za zbornik ob sedemdesetletnici filozofske fakultete o njenih predhodnikih in začetkih. Besedilo povzema osrednje poudarke razvoja višješolskih študij in boja za slovensko univerzo, ki se je nadaljeval konec leta 1918 »v četrtem tednu obstoja Države Slovencev, Hrvatov in Srbov ter Narodne vlade za Slovenijo.« V prispevku pregledno spremljamo profesorje in docente (med 27 je bilo v prvem desetletju po narodnosti dve tretjini Slovencev, drugi so pripadali petim slovanskim narodom, eden je bil ptujski Nemec), pa tudi število študentov in pot do doktorata. Profesor Melik je opozarjal, da se je znanost v slovenskem jeziku, s slovensko strokovno terminologijo, oblikovala že pred prvo svetovno vojno. Nastanek univerze, posebej njene filozofske fakultete, pa je pomenil korak naprej v razvoju slovenske znanosti.<sup>104</sup>

Že leta 1983 je profesor Melik, skupaj s profesorjem Petrom Vodopivcem, za mednarodno konferenco na Dunaju pripravil pregled slovenskih študentov na avstrijskih visokih šolah od srede 19. stoletja do konca monarhije. Zelo uporaben prispevek, ki je na osnovi statističnih podatkov predstavil rast slovenskih študentov od srede 19. stoletja dalje, je izšel leta 1986 v Zgodovinskem časopisu<sup>105</sup> in leto zatem tudi v nemščini.<sup>106</sup> Profesor Melik je prispeval prva poglavja I, II, III (o rasti števila slovenskih študentov na avstrijskih visokih šolah s statističnim pregledom od 1876 do 1913) in sklepno VIII. poglavje. Tam beremo: »Slovenska inteligenca je v času, o katerem razpravljamo, nedvomno pripadala dvema krogoma: domačemu slovenskemu in širšemu avstrijskemu, ki je bil v mnogih ozirih ena celota. Ta celota je veljala tudi za zaposlovanje, saj so mnogi Slovenci živeli izven slovenskih dežel ... Žal sta začela nestrpnost in šovinizem zastrupljati medsebojne odnose, ki so prej kljub vsem nasprotjem le temeljili na medsebojni strpnosti in spoštovanju. Po letu 1897 so se razmere na univerzah neprestano slabšale, kot argument se je vedno bolj uporabljala surova sila, pritisk večine, vnašanje nacionalnega šovinizma na domala vsa področja medsebojnih odnosov. To pa je povzročalo tudi to, da se je med slovenskimi študenti začel namesto občutka domačnosti pojavljati občutek, da žive kot tujci in vsiljenci. Vedno bolj se je kazalo stališče, kakor ga kaže naslednji nasvet v Koledarju slovenskega katoliškega narodnega dijaštva: 'Naj se naši dijaki otresejo enkrat tega ozkega kroga, v katerega jih vklepata Dunaj

<sup>104</sup> Predhodniki in začetki ljubljanske filozofske fakultete, v: *Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani: 1919–1989*, str. 9–15.

<sup>105</sup> V. Melik, P. Vodopivec, Slovenski izobraženci in avstrijske visoke šole 1848–1918: razširjeno besedilo predavanja na mednarodni konferenci Univerze in študenti 18. septembra 1983 na Dunaju, *ZČ*, 40, 1986, str. 269–282.

<sup>106</sup> V. Melik, P. Vodopivec, Die slowenische Intelligenz und die österreichischen Hochschulen 1848–1918, v: *Wegenetz europäischen Geistes II – Universitäten und Studenten. Die Bedeutung studentischer Migrationen in Mittel- und Südosteuropa vom 18. bis zum 20. Jahrhundert*, Wien 1987, str. 134–154.

in Gradec, in naj pogledajo malo dalje po svetu. Najprvo pridejo v poštrev seveda slovanske univerze: Krakov, Lvov, Praga. ...'«<sup>107</sup>

O razvoju za nas pomembne graške univerze je profesor Melik v soavtorstvu s profesorjem Primožem Simonitjem pisal v krajšem prispevku ob 400-letnici univerze v Gradcu. V članku za Koledar Mohorjeve družbe 1986 je pisal predvsem o slovenskih graških študentih. Sredi devetdesetih let 19. stoletja jih je bilo nad 100, največ 1907/08, ko je bilo tam vpisanih kar 195 naših študentov, največ pravnikov. Ob naraščajoči nemški narodnostni nestrpnosti ob koncu 19. stoletja je profesor Melik poudarjal tudi pozitivne primere odnosov med študenti in učitelji, ki so presegali ta nasprotja.<sup>108</sup>

### **Za sklep**

Povezave profesorja Melika z zgodovino šolstva so številne in različne, zato ta prispevek predstavlja njegove raziskovalne teme tako s področja osnovnega in srednjega šolstva kot univerzitetnega izobraževanja, hkrati pa tudi različne družinske in osebne povezave s šolstvom. Melikove obravnave razvoja izobraževanja so del širše slike predstavitve postopnega, a vztrajnega slovenskega narodnostnega razvoja v drugi polovici 19. stoletja, v katerem so na narodnostni in jezikovni položaj odločilno vplivale slovenska šola in jezikovne razmere. Tako osnovnošolski pouk in učiteljstvo kot poklicni stan sta sooblikovala slovenski razvoj, posebej pa je na narodnostni razvoj vplivalo slovensko izobraženstvo, zlasti šolani na visokih šolah in univerzah. Tem temam se je v svojih raziskavah posvetil profesor Melik, ki je z uporabo arhivskih in statističnih virov, vedno zanimivih spominov in živahnih parlamentarnih razprav ter časopisja prispeval k poznavanju šolstva kot dela kulturnega in splošnega razvoja. Pri predstavitvi tem ni spregledal vseh različnosti stališč časa in razmer ter je poleg slovenskih prizadevanj v različnih deželah upošteval tudi argumente nemške in italijanske strani, tako značilne za čas do leta 1918. Vrsta njegovih obravnav zgodovinskih tem tako s privlačno in argumentirano pripovedjo ohranja svojo veljavo.

Profesor Melik je bil z razvojem šolstva povezan tudi po svojih starših. Mama Minka in teta Vincencija Novak sta bili učiteljici, prav tako je bil učitelj stric Alojzij Novak, zato prispevek omenja njihovo šolsko delovanje. Oče Anton, ki je bil gimnazijski, kasneje univerzitetni profesor, je pridobil prvo šolsko znanje v domači šoli na Barju pri Ljubljani, zato jo omenjamo, kot tudi tamkajšnje učiteljstvo. Zaradi pri nas nenavadnega priimka je še profesorju Meliku ostala v spominu učiteljica Póka de Pókafalva iz časa šolanja njegovega očeta, zato prispevek predstavlja njeno delovanje, kot nadaljevanje pred leti začetega pogo-

---

<sup>107</sup> V. Melik, Slovenski izobraženci, VIII, ZČ, 40, št. 3, 1986, str. 280.

<sup>108</sup> P. Simoniti, V. Melik, Štiristo let univerze v Gradcu, v: *Mohorjev koledar za leto 1986*, str. 86–91.

vora o tem. S pisanjem o zgodovini osnovnega šolstva, predvsem ob sprejemanju osnovnošolskega zakona leta 1869, je povezano tudi dolgoletno prijazno sodelovanje profesorja Melika s Slovenskim šolskim muzejem. Posebej pa je profesor Melik, ki ni preveč rad hodil v šolo, vse življenje cenil svoje osemletno šolanje na klasični gimnaziji v Ljubljani, ki ji je tudi naklonil pozornost zgodovinarja.

Tako kot njegov oče profesor Anton Melik je bil tudi profesor Vasilij Melik avtor učbenikov. Pomembno delo profesorja Melika na področju šolstva je soavtorstvo Zgodovinskih čitank za 6. in 7. razred tedaj osemletne osnovne šole ter učbenika Zgodovina 7. Z njim sta s profesorjem Gestrinom na osnovi raziskovalnega dela pri pregledu zgodovine 19. stoletja oblikovala osnovnošolsko knjigo za to obdobje (1974, druga izdaja 1986). Učbenik je vplival na generacije osnovnošolcev, ki so za zgodovino dolgega 19. stoletja, kot so jo obravnavali v 7. razredu tedanje osemletke, uporabljali Melikov in Gestrinov učbenik več kot dve desetletji. Z raziskovanjem slovenskih študentov 1848–1918 pa so povezane objave profesorja Melika o univerzitetnem študiju, slovenski univerzi in njenem razvoju. Kot univerzitetni profesor je bil naklonjen mentor pri diplomah, magisterijih in doktoratih, tudi pri vrsti tem iz zgodovine izobraževanja. Tudi novjši prispevek ob stoletnici filozofske fakultete (2019), ki se navezuje na starejše zapise o razvoju filozofske fakultete, ljubljanske univerze in njene predzgodovine, se sklicuje na profesorja Melika in izpostavlja njegovo delo na področju zgodovine izobraževanja, saj je bil »eden najboljših slovenskih poznavalcev zgodovine šolstva, filozofske fakultete in ljubljanske univerze ter eden najpomembnejših raziskovalcev zgodovine 19. stoletja na Slovenskem« (D. Nečak).<sup>109</sup>

## **Viri in literatura**

### **Arhivski viri**

Nadškofijski arhiv Ljubljana, Župnija Ljubljana – Marijino Oznanjenje, krstna knjiga 1848–1852, mrliška knjiga 1871–1887, <https://data.matricula-online.eu/sl/>.

Zgodovinski arhiv Ljubljana – ZAL, LJU 504, Mesto Ljubljana, Popis prebivalstva Ljubljane 1900, 1921, tudi: <https://www.sistory.si>.

ZAL, LJU 198, Učiteljsiše v Ljubljani.

ZAL, LJU 401, OŠ Spodnja Šiška, Konferenčni zapisniki 1916–1921.

Slovenski šolski muzej – SŠM, arhivska zbirka, šolski listi, OŠ Ljubljana Barje, tudi na spletu <https://www.sistory.si>.

SŠM, dokumentacijska zbirka, dokumentacijske mape OŠ Ljubljana – Barje; Spodnja Šiška.

<sup>109</sup> D. Nečak, Kratak pogled na zgodovino humanističnega/filozofskega študija do ustanovitve Filozofske fakultete 1919, v: *Slavnostni zbornik ob 100-letnici Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani*, ur. Gregor Pompe, Ljubljana, 2019, str. 15–20; posebej str. 18; <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/book/171>.

### Tiskani viri – periodika:

- Škrat, 1883; Slovenec, 1891, 1910; Učiteljski tovariš, 1899–1901, 1905, 1906, 1910–1913, 1934, Slovenski učitelj 1912, 1913, 1916; Slovenski narod 1917; Tovariš 1949; Dolenjski list 1961, Delo 1995; tudi na spletu dLIB.
- Izvestje c. kr. II. državne gimnazije v Ljubljani za šolski leti 1916/17 in 1917/18*, Ljubljana, 1918.
- Izvestje za šolsko leto 1930–31, Državno moško učiteljske v Ljubljani, 1931.*
- Jahresbericht – Achtklassige städtische deutsche Mädchen Volksschule in Laibach*, 1909–10.
- Letno poročilo mestne osemrazredne dekliške ljudske šole v Ljubljani*. Izdalo šolsko vodstvo na koncu šolskega leta 1897/98, Ljubljana, 1898.
- Letni izvestji državnega moškega učiteljske in državnega ženskega učiteljske za šolsko leto 1929–30 v Ljubljani, 1930.*
- Personalstatus der mit 1. Jänner 1918 an den öffentlichen allgemeinen Volksschulen in Krain definitive angestellten Lehrpersonen* 1918, 1918.
- Popotnikov Koledar za slovenske učitelje* 1889 s popolnim šematizmom ..., III., ur. M. J. Nerat, Maribor 1888; *Popotnikov koledar za slovenske učitelje* 1897 s popolnim imenikom ..., IX, ur. M. J. Nerat, Gorica 1896.
- Razredba učenk mestne peterorazredne dekliške ljudske šole*, 1884/85, Ljubljana, 1885.
- Ročni zapisnik z imenikom ljudskih šol in učiteljskega osebja ... XVII*, za šolsko leto 1910–1911, ur. L. Jelenc, Ljubljana: Učiteljska tiskarna 1910; *XIX*, 1912–1913, ur. L. Jelenc, Ljubljana: Učiteljska tiskarna 1912; *XX*, 1913–14, ur. L. Jelenc, Ljubljana: Učiteljska tiskarna 1913; *XXI*, 1914–15, ur. L. Jelenc, Ljubljana: Učiteljska tiskarna 1914.
- Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji 1923*, Ljubljana: Višji šolski svet 1923.
- Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji (ljubljska in mariborska oblast)*, ur. F. Lužar, R. Wagner, A. Vrabl, Ljubljana: Oblastna zaloga šolskih knjig, 1928.
- Stalež šolstva in učiteljstva ter prosvetnih in kulturnih ustanov v Dravski banovini*, Ljubljana: Banovinska zaloga šolskih knjig in učil, 1934; tudi na spletu <https://www.sistory.si/>.
- Učiteljski žepni zapisnik z imenikom ljudskih in meščanskih šol, učiteljske ter tu delujočega učiteljskega osebja na Kranjskem za šolsko leto 1913/14*, III. letnik, ur. J. N. Jeglič, Ljubljana: Slomškova zveza 1913; *Učiteljski žepni zapisnik ... za šolsko leto 1914/15*, IV. letnik, ur. J. N. Jeglič, Ljubljana: Slomškova zveza 1914; *Učiteljski žepni zapisnik ... 1917/18*, VII letnik, 1917; *Učiteljski žepni zapisnik ... 1918/19*, VIII. letnik, ur. J. N. Jeglič, Ljubljana, 1918, *Učiteljski žepni zapisnik ... 1919/20*, IX. letnik, ur. A. Smerdelj, Ljubljana: Slomškova zveza, 1919.

### Učbeniki

- Zgodovinska čitanka za 6. razred osnovnih šol*, sestavili M. Kos, F. Gestrin, V. Melik, Ljubljana: DZS 1969, 70 str.; 8. natis 1992.
- V. Melik, F. Gestrin, *Zgodovinska čitanka za 7. razred osnovnih šol*, Ljubljana: DZS 1971, 121 str.; izdaja 1986, 7. ponatis 1992.
- V. Melik, F. Gestrin, *Zgodovina za sedmi razred*, Ljubljana: DZS 1973, 152 str.; natis 1977, 152 str.
- V. Melik, F. Gestrin, *Zgodovina za sedmi razred*, Ljubljana: DZS 1986, 152 str.; 1989, 4. natis, 158 str.

### Spletni viri

- Simpozij o akad. Vasiliju Meliku, 30. 9. 2021, <https://www.sazu.si/events/60dd70fa2c16950d423f3fb7;https://www.sazu.si/events/615c06b2f58538724941e849>.

- P. Vodopivec, Vasilij Melik v slovenskem zgodovinopisju, Melikov simpozij, 30. 9. 2021, [https://www.youtube.com/watch?v=IEJW5M58V5A&list=PLM1\\_cxrfZVDacpL3NM-KWhHxbyLyIYWbo8&index=2](https://www.youtube.com/watch?v=IEJW5M58V5A&list=PLM1_cxrfZVDacpL3NM-KWhHxbyLyIYWbo8&index=2).  
Periodika, Priročniki za šolstvo: <https://www.sistory.si/>; <https://www.dlib.si/>.

## Literatura

- Ana Benedetič, *Prizadevanja za ustanovitev slovenske univerze po letu 1898*: doktorska disertacija, Ljubljana: Filozofska fakulteta 1996.
- Sandi Berk, Zemljemerska ulica, *Geodetski vestnik*, 63, št. 3, sept. 2019, str. 435–437.
- Alojz Cindrič, *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi v predmarčni dobi 1815–1848*: magistrsko delo, Ljubljana: Filozofska fakulteta 1997.
- Alojz Cindrič, *Struktura študentov s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*: doktorska disertacija (mentor Janez Cvirn), Ljubljana: Filozofska fakulteta 2008.
- Danijela Grahodnik, *Položaj osnovnošolskih učiteljev v obdobju 1805–1869*, Maribor, diplomska naloga, Filozofska fakulteta, oddelek za pedagogiko 2011, tudi na spletu <https://dk.um.si/Dokument.php?id=26189&lang=slv>.
- Tatjana Hojan, Novak, Alojzij, v: *Enciklopedija Slovenije*, 8, Nos-Pli, Ljubljana: Mladinska knjiga 1994, str. 16.
- Nada Ivančič, *Zgodovina Slovencev v gimnazijskih učbenikih jugoslovanskih narodov*: diplomska naloga, Ljubljana: Filozofska fakulteta 1976.
- Anton Melik, *Ob 30-letnici slovenske univerze*, *Tovariš*, 5, št. 45, 11. 11. 1949, str. 745–746.
- V. Melik, Ob stoletnici zakona o osnovni šoli, *Kronika* 17, št. 3, 1969, str. 168–179.
- V. Melik, Slovenci in »nova šola«, v: *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. V. Schmidt, F. Ostanek, V. Melik), Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970, str. 31–63 in v: V. Melik, *Slovenci 1848–1918: razprave in članki*, Maribor 2002, str. 378–404.
- V. Melik, Pregled razvoja univerze, v: *Univerza v Ljubljani ob tridesetletnici osvoboditve*, Ljubljana, 1975, str. 50–70.
- V. Melik, Josip Vošnjak in njegovi spomini, v: Josip Vošnjak, *Spomini*. Izbral in uredil V. Melik, Ljubljana, Slovenska matica 1982, str. 641–691.
- V. Melik, P. Vodopivec, Slovenski izobraženci in avstrijske visoke šole 1848–1918: razširjeno besedilo predavanja na mednarodni konferenci Univerze in študenti 18. septembra 1983 na Dunaju, *Zgodovinski časopis*, 40, 1986, str. 269–282.
- V. Melik, P. Vodopivec, Die slowenische Intelligenz und die österreichischen Hochschulen 1848–1918, v: *Wegenetz europäischen Geistes II – Universitäten und Studenten. Die Bedeutung studentischer Migrationen in Mittel- und Südosteuropa vom 18. bis zum 20. Jahrhundert* / 1987, str. 134–154.
- V. Melik, Šolstvo in pedagogika na Slovenskem pred drugo svetovno vojno v zgodovinopisju, *Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete*, 21, Ljubljana, 1988, str. 11–16.
- V. Melik, Kako je zgodovina učiteljica (vprašanja: Janez Stergar, Štefan Kališnik), *Naši razgledi*, 10. 2. 1989, str. 80, 71.
- V. Melik, Ljubljanska univerza in njeni predhodniki, *Zbornik ljubljanske univerze*, Ljubljana, 1989, str. 7–17.
- V. Melik, Predhodniki in začetki ljubljanske filozofske fakultete, v: *Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani: 1919 – 1989*, Ljubljana, 1989, str. 9–15.
- V. Melik - S. Pavlič, France Ostanek. *Zgodovinski časopis* (1989) 43, št. 3, str. 450.

- V. Melik, Zgodovinar o sebi in svojem delu: prof. dr. Vasilij Melik, *Zgodovinski časopis*, 45, 1991, št. 1, str. 14–16.
- V. Melik, Noben drug predmet ne more nadomestiti zgodovine: »Vzpon meščanstva«, v: *Delo* 29 (1995) 237, 12. X., str. 13.
- V. Melik, Maturant na klasični gimnaziji v Ljubljani leta 1939. (Pogovarjala se je Mateja Ribarič), v: *Od mature do mature*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej 1998, str. 183–186.
- V. Melik, Preteklost ljubljanske klasične gimnazije, v: *Zbornik ob 100-letnici šolskega pouka v zgradbi sedanje osnovne šole Prežihovega Voranca*, ur. Aleksandra Pirkmajer Slokan, Ljubljana: Osnovna šola Prežihovega Voranca, 1999, str. 13–21.
- V. Melik, Moje sodelovanje s Slovenskim šolskim muzejem in Francetom Ostankom, *Šolska kronika*, 2002, 35–11, št. 2, str. 327–328.
- V. Melik, *Slovenci 1848–1918: razprave in članki*, uredil Viktor Vrtnjak, Maribor: Litera, 2002; tudi na spletu: <https://www.sistory.si/11686/4872>; <https://sistory.si/11686/file2282>.
- V. Melik, Dragocen doprinos k zgodovini in kulturnemu razvoju Idrije, v: Slavica Pavlič, *Zgodovina idrijskega šolstva*, Idrija 2004, str. 11–12.
- Melikov zbornik, *Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje*, ur. Vincenc Rajšp ... [et al.], Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- Dušan Nečak, Kratak pogled na zgodovino humanističnega/filozofskega študija do ustanovitve Filozofske fakultete 1919, v: *Slavnostni zbornik ob 100-letnici Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani*, ur. Gregor Pompe, Ljubljana, 2019, str. 15–20; posebej str. 18, <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/book/171>.
- Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. V. Schmidt, F. Ostanek, V. Melik), Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970.
- Slavica Pavlič, Akademik prof. dr. Vasilij Melik 1921–2009, *Šolska kronika*, 2009, 18, št. 1, str. 157–158.
- F. Rozman, V. Melik, B. Repe, *Zastave vihrajo: spominski dnevi in praznovanja na Slovenskem od sredine 19. stoletja do danes*, Ljubljana: Modrijan, 1999.
- V. Steska, +Slikar Vinko Novak, v: *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo GMDs* 7-8, 1926/27, št. 1–4, str. 52–53.
- Sto let ljubljanskega učiteljskega*, ur. V. Čopič, Ljubljana: Gimnazija pedagoške smeri, 1973.
- Saša Aleksandra Serše, *Strokovno šolstvo v osrednji Sloveniji do leta 1941 s poudarkom na obrtnem šolstvu Kranjske*: magistrsko delo, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1994.
- P. Simoniti, V. Melik, Štiristo let univerze v Gradcu, v: *Mohorjev koledar za leto 1986*, str. 86–91. *Slovenski biografski leksikon / SBL*, <https://www.slovenska-biografija.si>.
- B. Šuštar, *Spodnja Šiška – pušelj Ljubljane*, Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 1996.
- B. Šuštar, *Slomškova zveza 1900–1926*: doktorska disertacija, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 2004.
- B. Šuštar, Ob osemdesetletnici akad. prof. dr. Vasilija Melika, v: *Šolska kronika*, 34 – 10, št. 1, Ljubljana, 2001, str. 133–136.
- Ljiljana Šuštar, Šolski zvezki v fondih ljubljanske enote Zgodovinskega arhiva Ljubljana, v: *Šolska kronika* 46–22, 2013, št. 1-2, str. 87–96.
- Jure Volčjak, Oris zgodovine šolstva v Predgradu do konca 1. svetovne vojne, *Kronika*, 53, št. 3, 2005, str. 319–350.
- Josip Vošnjak, *Spomini*. Izbral in uredil V. Melik, Ljubljana, Slovenska matica 1982.
- Viktor Vrtnjak, Spremna beseda, v: V. Melik, *Slovenci 1848–1918: razprave in članki*, uredil Viktor Vrtnjak, Maribor: Litera, 2002, str. 711–734.
- Ivanka Zajc Cizelj, Osnovna šola v Celju: 1777–1918: magistrska naloga, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1991.

- Tomaž Weber, Od tradicionalnega do integralnega učbenika zgodovine na Slovenskem (formalni in vsebinsko-idejni vidiki snovanja), *Zgodovinski časopis* 41, Ljubljana, 1987, št. 3, str. 675–680.
- Tomaž Weber, Zgodovinski učbenik, njegova didaktična zasnova, tipi učbenikov in delo z njimi, v: *Zgodovina v šoli*, 2, št. 3, 1993, str. 20–30.
- Zbornik ob 100-letnici šolskega pouka v zgradbi sedanje osnovne šole Prežihovega Voranca*, ur. Aleksandra Pirkmajer Slokan, Ljubljana: Osnovna šola Prežihovega Voranca, 1999.
- Matija Zorn, Ideološke in vsebinske spremembe v učbenikih zgodovine, *Sodobna pedagogika*, 48, 1997, št. 5-6, str. 283–295.
- Jože Zupančič, 70 let pisateljice Marije Kmetove, *Dolenjski list* 12, št. 12 (574), 23. 3. 1961, str. 5.